

**“Woman” in high school
sociology course books at
Ataturk Period**

**Atatürk Dönemi lise
sosyoloji ders kitaplarında
“kadın”¹**

**Melek Eryentü²
Sena Coşğun Kandal³**

Abstract

Course books are definitely the most important education material. In the societies which are just founded like Turkish Republic and try to have a brand new social structure, and infuse this into young generations via education; the importance of course books increases enormously. The founders of Turkish Republic and the leaders of education system aimed to shape the social state of women and change the historical perception in this respect. The previous and the following change of a republic woman can be observed more clearly from the course books, especially in sociology course books, since it is about a social manner.

The teaching of sociology as a course launched at Turkish Republic just after the decisions of 1924 II. Heyet-i İlmiyye (II. Education Committee). After this decision, course books were immediately prepared. The first sociology course book at high school was *Terbiye ve Ahlâka Dâir Müteallik Tatbîkatıyla İctimâîyyat Dersleri* (Sociology Course Book Implementation Concerning Nurture and Morality) which had been translated by the master Mehmet İzzet from French language. After this the course books which were used in education respectively were; *Yeni İctimâîyyat* (The New Sociology) of master Mehmet İzzet, *İctimâîyyat* (The Sociology) which is prepared by

Özet

Ders kitapları kuşkusuz en önemli eğitim materyalleridir. Türkiye Cumhuriyeti gibi yeni kurulan ve yepyeni bir toplumsal yapıya bürünmeye çalışan, bunu da eğitim vasıtası ile genç nesillere benimsetmeyi hedefleyen topluluklarda ders kitaplarının önemi bir derece daha artar. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucuları ve eğitim öncüleri, kadınların toplumsal konumlarını biçimlendirmeyi ve bu hususta var olan tarihsel algıyı değiştirmeyi hedeflemişlerdir. Cumhuriyet kadınının yaşadığı ve yaşayacağı değişim en çok ders kitaplarında, toplumsal bir mesele olması dolayısıyla da sosyoloji ders kitaplarında net bir şekilde gözlemlenir.

Türkiye Cumhuriyeti'nde sosyolojinin bir ders olarak okutulması 1924 II. Heyet-i İlmiyye kararı ile gerçekleşmiştir. Bu karardan sonra derhal ders kitapları hazırlanmıştır. Liselerde okutulan ilk sosyoloji ders kitabı Mehmet İzzet Bey'in Fransızcadan tercüme ettiği *Terbiye ve Ahlâka Dâir Müteallik Tatbîkatıyla İctimâîyyat Dersleri*'dir. Atatürk Dönemi'nde bundan sonra sırasıyla Mehmet İzzet Bey tarafından yazılan *Yeni İctimâîyyat*, Ali Kâmi Bey'in hazırladığı *İctimâîyyat* ve Necmettin Sadak'ın hazırladığı *Sosyoloji* ders kitapları okutulmuştur. Bu makalede söz konusu ders kitapları, nitel araştırma yöntemlerinden doküman inceleme kullanılarak kadın algısı ve

¹Bu çalışma, 1-3 Eylül 2016 tarihleri arasında Muğla'da düzenlenen IV. Uluslararası Tarih Eğitimi Sempozyumu'nda bildiri olarak sunulmuştur.

² Research Assistant. Erzincan University, Faculty of Science and Literature, Sociology Department, melekeryentu66@gmail.com

³ Assist. Prof. Dr., Erzincan University, Faculty of Education, Primary Education Department, sena-cskn@hotmail.com

master Ali Kâmi, and *Sosyoloji* (The Sociology) course books which are prepared by Necmettin Sadak during Atatürk Period. In this study, the aforementioned course books were investigated within the scope of woman perception and the change in this perception, through one of qualitative research methods; document review.

bu algıdaki değişim çerçevesinde incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal Cinsiyet; İçtimâiyat; Mehmet İzzet; Ali Kâmi; Necmettin Sadak.

Keywords: Gender Sociology; Sociology; Mehmet İzzet; Ali Kâmi; Necmettin Sadak.

[\(Extended English abstract is at the end of this document\)](#)

Giriş

Ders kitapları temel eğitim araçlarıdır. Eğitimde gözlem, uygulama gibi yöntemlerin daha sık kullanıldığı toplumlarda bile ders kitaplarına dâir bu gerçek değişmez. Temel eğitim normlarını saptayan devletler, ders kitaplarını hedefledikleri vatandaş tipi oluşturmada bir araç olarak kullanırlar. Bu amaçta en fazla merkeze alınan dersler tarih, yurttaşlık bilgisi, sosyoloji gibi toplumsal normları daha fazla barındıran derslerdir. Bu derslerle birey, devlet ideolojisi ekseninde bilgilerle donatılır ve genellikle söz konusu dersler üzerindeki bilgisi bu ders ve ders kitaplarından öğrendikleri ile sınırlı kalır. İlber Ortaylı, toplumun ideolojisini etkileyen kişilerin üniversitelerdeki profesörlerden çok ders kitaplarının yazarları olduğunu vurgular. Özellikle tarih hakkındaki yanlış bilgilerin geçmişteki ders kitaplarının bir tortusu olduğunu belirtir (Ortaylı, 1983: s.7). Bu açıdan bakınca ders kitaplarının önemi açıkça görülebilir.

Türkiye Cumhuriyeti gibi yepyeni bir toplumsal yapı kazanmaya ve bu yapıyı toplumun tüm kesimlerine hızlı bir şekilde yaymaya çalışan toplumlarda ders kitaplarının önemi bir derece daha artar. Başta Mustafa Kemal Atatürk olmak üzere, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu önderleri ve eğitim öncüleri kadınların toplumsal konumlarını biçimlendirmeyi ve bu hususta var olan tarihsel algıyı değiştirmeyi hedeflemişlerdir. Söz konusu hedef, en çok ders kitaplarında, tamamıyla toplumsal bir mesele olması dolayısıyla da içtimâiyat/sosyoloji ders kitaplarında gerçekleştirilmeye ve genç nesillere benimsetilmeye çalışılmıştır. Dolayısıyla, kadının toplumsal yapıdaki konumunun hangi yönde değiştirilmesinin hedeflendiği, bize içtimâiyat/sosyoloji ders kitapları üzerinden ulaşır.

Sosyoloji Dersinin Müfredât Programlarına Girişi ve Ders Kitaplarının Hazırlanması

19. yüzyılın sonlarına doğru bir bilim dalı olarak ortaya çıkan sosyoloji, Osmanlı Devleti'nde büyük ilgi görmüş, sosyolojiye dâir pek çok kitap tercümesi yapılmış, mecmûa, gazete ve Osmanlı aydınlarınca yazılmış kitaplar ortaya çıkmıştır. Sosyoloji, ilk kez Ziya Gökalp tarafından İttihat ve Terakki İdâdîsi'nde ve ardından Dârülfünûn'da ders olarak okutulmuştur (Anık, 2008: 149). Türkiye Cumhuriyeti'nde ise 1924'de toplanan II. Heyet-i İlmiyye'de dersin tüm liselerde okutulması kararlaştırılmıştır (Ergin, 1977: 2007). Ders, 1924-1927 yıllarında İçtimâiyat adıyla liselerin üçüncü sınıfları fen ve edebiyat kollarında haftada iki saat, 1927-1931 yılları arasında felsefe ve içtimâiyat adıyla ikinci sınıflarda iki, üçüncü sınıflarda fen kolunda üç, edebiyat kolunda altı saat okutulmuş, ders saati 1931-1934 yıllarında fen kolu için ikiye, edebiyat kolu için beşe inmiştir. 1934-1937 yılları

arasında ikinci sınıflarda kaldırılan ders, fen kolunda iki, edebiyat kolunda haftada altı saat okutulmuştur. 1937-1938 yılları arasında felsefe ve sosyoloji adını alan ders, lise üçüncü sınıf fen kolunda haftada üç saat, edebiyat kolunda ise yedi saat okutulmuştur (Ortaöğretim Programlarındaki Yönelmeler, 1972: 119-122).

II. Heyet-i İlmiyye'nin temel amacı, eğitim sistemini yeni devlet düzenine göre tanzim etmektir. Tevhîd-i Tedrîsât sonrasında ortaya çıkan yapıda Maârif Vekâleti'nin elindeki okul ve öğrenci sayısı artmıştır. Bu okulları kontrol etme zorluğuna bir de laik sistemi okullara yerleştirme zorluğu eklenmiştir (Ergin, 1997: 61). Üstelik ülkenin ideolojik hedefleri bu işi hızlı ve kalıcı bir şekilde yapmak mecburiyetindedir. II. Heyet-i İlmiyye'nin çözmesi gereken asıl problem budur. Bu nedenle söz konusu toplantıda en çok tartışılan mesele, yeniden yazılacak müfredâtlar ve ders kitapları meselesi olmuştur. Maârif Vekîli Vasîf [Çınar] Bey *eski zihniyete göre yazılmış eser ve kitapların, Türkiye Cumhuriyeti mekteplerinde artık yeri kalmamıştır* (Hâkimiyet-i Millîye, 09.03.1924) diyerek meseleye ne derece önem atfedileceğinin altını çizer. Bu mihverde toplantıda lise ders kitaplarının ilk ve orta mekteplerin aksine, yarışma usûlü ile yazdırılmamasına, uzmanlar tarafından hazırlanmasına ya da tercüme edilmesine karar verilmiştir (Hâkimiyet-i Millîye, 02.05.1924). Bu doğrultuda liseler için kabul edilen içtimâyyat dersine dâir ilk ders kitabı hazırlanmıştır.

Mehmet İzzet Bey Tarafından Tercüme Edilen İlk Lise Sosyoloji Kitabı

Liselerde okutulan ilk içtimâyyat ders kitabı, İstanbul Dârülfünûn müderrislerinden Mehmet İzzet Bey tarafından Fransızcadan tercüme edilen ve hâlihazırda Dârülfünûn'da okutulmakta olan kitaptır. Söz konusu eser, Aix Erkek Muallim Mektebi Müdürü A. Gleyse ve Fransa Sanayi Mektepleri İktisat Tarihi Muallimi A. Hesse tarafından yazılmış ve *Terbiye ve Ahlâka Müteallik Tatbîkatıyla İçtimâyyat Dersleri* adı ile tercüme edilmiştir.

Mehmet İzzet Bey eserin mukaddimesinde, Türkçede içtimâyyata dâir böyle bir eserin bulunmamasının eğitim alanında ciddî sorunlara sebep olduğu için eseri tercüme etme ihtiyacı duyduğunu dile getirmiştir. Söz konusu eserin seçilmesinin sebebi ise, çevirmenin görüşüne göre içtimâyyat dersi üzerine yazılan en iyi kitap olmasıdır. Eser, Fransızların sosyoloji okulunun çeyrek asırlık birikimini yansıtmaktadır. Elbette bu birikim, eserdeki meselelerin Fransız toplumuna dâir olmasına neden olmuştur. Ancak esere duyulan ihtiyaç bu çeviriyi zorunlu kılmıştır.

Mehmet İzzet Bey ayrıca, eserin liseler için ağır gelebileceğini ancak hem muallimlere rehber olması hem de çalışkan talebelerin ihtiyacını karşılayacak olması sebebi ile tercih edildiğini vurgulamıştır (Gleyse ve Hesse, 1924: Mukaddime).

“Terbiye ve Ahlâka Müteallik Tatbîkatıyla İçtimâyyat Dersleri”nde Kadın

İbtidâî (İlkel) Ailede Kadın

Eserde öncelikle ibtidâî yaşamda kadınların durumu hakkında bilgi verilmiştir. İbtidâî kavimlerde erkeklerin avcılık kadınların ise tarım ile uğraştığı, *erkeğin hayvanat, kadının nebatat ile olan bu ilişkisinin*, kadın ve erkeğin birleşmesi yoluyla ziraatı ortaya çıkardığı belirtilmiştir. *Erkek sapanı çekirtmek için öküzünü veya devesini vermeye muvafakat eder; kadın davara bakmaya râzî olur* (Gleyse ve Hesse, 1924: 18). Bu noktada erkek, ailenin reisi konumundadır. Zira çocuk ve kadın tabiataten zayıftır (Gleyse ve Hesse, 1924: 87). Ancak bu durum, eski çağlarda cemiyetlere göre değişir. Bazılarında “*gayr-i tabîî*” olarak kadın hâkim konumdadır. Hatta bir kısmında baba aileye dahi kabul olunmaz (Gleyse ve Hesse, 1924: 91). Yazarlar bu noktada Hindu ya da Yunan topluluklarından örnekler vererek kadın ve erkeğin toplumsal statüsünün her toplulukta farklı olduğunu bildirirler (Gleyse ve Hesse, 1924: 92).

Eserde dikkatî çeken nokta, eskiçağlardan itibaren kadının ve erkeğin iş bölümündeki görevine vurgu yapılmasıdır. Bu noktada Durkheim ekolünün hâkim olduğu görülür. Çocukların da kuvvetleri derecesinde katıldığı ailede bir iş bölümü mantığı hâkimdir (Gleyse ve Hesse, 1924: 18). Ailede, kadın ve erkek arasında başlayan işbölümü, sonra aileler arasında olur ve cemiyetleri doğurur (Gleyse ve Hesse, 1924: 88). Nihâyet cemiyetler de kavimleri ortaya çıkarır (Gleyse ve Hesse, 1924: 76).

Modern Toplumlarda Kadın, “Kadının Haysiyetinin Gitgide Yükselmesi”

Eserde ibtidâî hayattan günümüze gelindikçe kadının bir takım haklar kazandığı belirtilmiştir. Bu hakların hukuksal bir nitelikte olduğu ve artık örf'e bağlı bir nitelik taşımadığı vurgulanır. *Karısını himâye kocanın, kocaya itâat de kadının ödevi* olarak kanûnlarda yer alsa da bu durum gün geçtikçe değişmektedir. Kadının toplumsal konumu gitgide yükselmekte, hatta kadın erkekle eşit konuma gelmektedir. Bu durum çalışan kadınlar için daha net bir nitelik taşımaktadır. Çünkü, *çalışan kadın hürriyetini kazanır* (Gleyse ve Hesse, 1924: 116-117).

Eserde kadınların toplumsal statüsünden en geniş bahseden kısım kadınların oy hakkına ayrılan kısımdır. Kadının oy verme meselesinin artık tartışmasız bir şekilde kabul edilmesi gerektiği vurgulanır. Ailenin kapalı bir dâire, devlet içinde devlet olduğu vakitlerde bile kadının aile içinde kendine has, siyasî denebilecek bir rolü olduğu belirtilmiştir. “*Kadın, pederin velâyetine iştirâk eder, kendini hisssettirmek.sizîn onu tâdil eder, ona istikâmet verir; hizmet eyleyenleri idâre eder, çocukları büyüütür*” açıklamasıyla kadının siyasî hayatta başarılı olacağı vurgulanmış, hakikî bir seçimin ancak kadınların katılımı ile mümkün olacağı ifâde edilmiştir (Gleyse ve Hesse, 1924: 205).

Terbiye ve Ahlâka Müteallik Tatbîkatıyla İctimâîyyat Dersleri’nde kadınlara ayrılan kısımlar oldukça azdır. Kadından bahseden hemen her pasajda ondan bir aile üyesi olarak söz edilir. Bunun yanı sıra eser tamamıyla Fransız toplum yaşamına dâir unsurlar taşır.

İlk Yerli Sosyoloji Ders Kitabı “İctimâîyyat”

Mehmet İzzet Bey’in tercüme ettiği *Terbiye ve Ahlâka Müteallik Tatbîkatıyla İctimâîyyat Dersleri*’nden sonra liselerde okutulan ilk kitap o dönem Dârülsafaka müdürü ve içtimâîyyat muallimi olan Ali Kâmi [Akyüz] Bey tarafından yazılan *İctimâîyyat*’tır. Söz konusu ders kitabı, 1927 yılında “*Liselerin son sınıfında okunmak üzere Maârif Vekâleti Tâlim ve Terbiye Dâiresi’nin 1798 numaralı kararı ile kabul olunmuştur.*” Ali Kâmi Bey, isim vermeyerek Mehmet İzzet Bey’i Fransız toplumuna göre yazılmış bir kitabı tercüme ettiği gerekçesi ile eleştirir. Yazdığı eserde bu hataya düşmemeye çalıştığını, eserinin kaynakları Batılı yazarlarca kaleme alınmış olsa da konuları değerlendirirken Türk toplumunu göz önüne aldığını, örneklerini eski Türkler, Osmanlı Türkleri ve “son inkılâb Türkleri”nden verdiğini, “*iktisâdî, ailevî, hukukî, siyâsî ve dinî sahada kendimize, kendi içtimâîyyatımıza ait olanları ihmâl etmemeye çalıştık*” diyerek ifâde etmiştir (Ali Kâmi, 1927: 1).

Ali Kâmi Bey eserinde *Terbiye ve Ahlâka Müteallik Tatbîkatıyla İctimâîyyat Dersleri*’ne nazaran kadına daha fazla yer ayırmıştır.

Eski Türklerde Kadın, Demokrasi ve Feminizm

Ali Kâmi Bey, kadının toplum içindeki mevkii hakkında bilgi verirken sık sık eski Türk toplumlarında kadının konumuna değinir. Eski Türklerde kadının hukuken de toplum nazarında da son derece yüksek olduğunu dile getirir. Türk kadınları eve kapanmaz ve erkeklerin yaptığı her türlü mesleği icrâ ederler. İktisâdî ve içtimâî hayata iştirâk eden kadın bununla da kalmaz devlet

kademelerinde de yer alır. Devlet divânları ve kurultaylara katılan kadın, aynı zamanda savaşta da yer bulunur (Ali Kâmi, 1927: 10).

Ali Kâmi Bey, kadının erkeklerle eşit olduğu bu düzeni demokrasi ve feminizm ile bağdaştırarak bu kavramların *tam manasıyla* Türk toplumuna ne derece uygun olduğunu göstermeye çalışır. Ali Kâmi Bey, söz konusu dönemde yönetim biçiminin yazılı bir metne bağlı olmadığını ancak kadının toplumsal konumunun, iddiasını ispatladığını söyler. Eski Türklerde toplumsal eşitliğin olduğunu vurgulayan yazar, sosyologların eşitsizliğin sınıflaşma ile başladığını ve Eski Türklerde sınıflaşmanın olmadığını ifade ederek de iddiasını destekler (Ali Kâmi, 1927: 111).

Osmanlı Devleti’nde Kadın

Ali Kâmi Bey, Eski Türklerde kadının içtimâî açıdan ne derece yüksek bir konumda olduğunu anlattıktan sonra, Türklerin İslamiyet’i seçmesiyle kadının toplumsal statüsünün ne şekilde değiştiğini ele alır. İslamiyet, Türk ailesini ve dolayısıyla kadını tesiri altına almış, bunun sonucunda harem-selamlık ve sıkı bir kaç göç ortaya çıkmıştır (Ali Kâmi, 1927: 96).

Ali Kâmi Bey, İslam’da kadının Batı’ya nazaran özgür olduğunu belirtir. Türk töresinin de bunu desteklediğini ve özellikle Anadolu gibi Türk illerinde Müslüman kadın ve erkeğin “*eşit ayarda hür ve mesul*” yaşadığını ifade eder. Ancak Sultan Süleyman Devri’nden sonra Türklerin kendi ananelerinden uzaklaşması ile birlikte erkekler kadınları “*sıkıya almışlardır*”. Gittikçe esaslar bozulmuş ve iş çıkırından çıkmıştır. Bazı bölgelerde kadının haysiyet ve onuru ayaklar altına alınmış ve devlet kanunları da bu duruma engel olmamış hatta daha da kötü duruma getirmiştir (Ali Kâmi, 1927: 119). Osmanlı Devleti’nde zenginler üç-dört kadın almakla kalmamış özellikle Çerkez kızlarını “*odalık*” nâmi ile istismâr etmişlerdir. Üstelik İslam’da dört kadına müsâade olsa da odalıklar için bir sayı belirtilmemiş, bu sebeple sayısız kadının hayatı bu köle çarkında yok olmuştur. 19. asırda esir ticareti nihâyet bulmuş ve İstanbul’da bu işle meşgul pazarlar kapatılmış olsa da Osmanlı saraylarında esirlik bitmemiştir. Ali Kâmi Bey, bu yolla pek çok kadını istismâr eden Osmanlı Hanedanını sert bir dille eleştirmiş (Kâmi, 1927: 97), Türklerin İsviçre Medenî Kanunu’nu temel alarak düzenledikleri yeni yasaları ile bu yolun kapandığını ve kadının haysiyetinin ona geri verildiğini belirtmiştir (Ali Kâmi, 1927: 120).

Eski Batı’da Kadın, Cehennemî Bir Hayat

Eski Türk toplumları kadın ve erkeği eşit hatta kadını daha üstün tutarken Roma ve Germen mîrâsı üzerine kurulan Batı ailesinde (Ali Kâmi, 1927: 114) kadın insandan bile sayılmaz. Adeta bir *paria*dır, küçüktür, asla reşit olamaz (Ali Kâmi, 1927: 115). Dâimâ erkek egemenliğinin altında ezilen kadın, cehennem hayatı yaşar. Buna rağmen kilise onu boşanmaktan men etmiştir. Kocası kadının tüm servetini harcasa da kanûn buna karışmaz. Kadın kocası nereye isterse oraya gitmek zorundadır. Çocuklarının eğitimi ya da evlilikleri üzerinde söz sahibi değildir. Aile meclisinde yeri yoktur. Gayri meşrû ilişkinin tüm cehalet ve mesûliyeti de kadına yüklenmiştir. Kanûn hiçbir şekilde erkeği tetkik etmez (Ali Kâmi, 1927: 115).

Ali Kâmi Bey, kadının Batı’daki toplumsal konumundan hareketle sadece kanunların değil, aynı zamanda millî vicdanın da kadını terk etmiş olduğunu ifade eder. O’na göre, Hıristiyanlık kadının mevkisini bir derece olsun iyileştirse de bu kâfi gelmemiş, kadın toplum hayatından dışlanmıştır (Ali Kâmi, 1927: 114).

Muâsır Toplumlarda Kadın, Alın Teri İle Kazanılan Hürriyet

Batı kadınının cehennemî hayatı fabrikalaşmanın iktisâdî düzeni bozması ile değişmiştir. Küçük sanayi devrinde aile üyeleri her dâim aynı tezgahın başında bulunur, evden ve dolayısıyla aileden uzaklaşamazlar. Bu sistemde kadın erkeğin eline bakar ve yaşamak için ona muhtaçtır. Ancak fabrikalaşmadaki iş bölümü, toplumsal yaşamı bambaşka bir şekle büründürmüştür. Fabrikalaşmanın ortaya çıkardığı toplumda, meslekî işbölümü aile üyelerinin birbirlerinden ayrılmasına sebep olmuş, kadınların da içinde yer aldığı bu sistem, onları ancak akşam yemeğinde bir araya getirmiştir (Ali Kâmi, 1927: 98). Zamanla örf ve adetlerin de işin içine girmesi ile kadının içtimâî durumu değişmeye başlamıştır. Hukukçular, kadının tüm hayatını kontrol altına alan erkeği sınırlandırmış, eskiden çocuklarının eğitiminde söz sahibi olamayan kadına bu konuda dahi karar hakkı tanımıştır. Söz konusu gelişmeler, kadın ve erkek eşitliğinde önemli adımları oluşturmuştur. Yeni iktisâdî düzende *çalışan kadın, hayatını kazanan kadın, hürriyetini çalışarak alınun teri ile kazanmıştır* (Ali Kâmi, 1927: 116).

Ali Kâmi Bey’e göre kadın erkek eşitliğini sağlayan en önemli adımlardan biri kadınların eğitim hayatına girmeleri olmuştur. Batı’da olduğu gibi Doğu toplumlarında da kadınların eğitim almalarına çağlar boyunca olumsuz bakılmıştır. Bu sebeple İstanbul, İzmir, Ankara gibi büyük şehirlerde bile kadınlarda okuma yazma oranı son derece düşüktür (Ali Kâmi, 1927: 112). Ali Kâmi Bey, kadınların eğitim sahasına intikal etmelerine engel olan sistemi son derece sert bir şekilde eleştirir. Osmanlı’da II. Meşrûtiyet’e kadar olan dönemde kızların eğitim alabileceği kurumların son derece yetersiz olduğunu ifâde eder. Söz konusu dönemde var olan sıbyan mektepleri ve cami derslerindeki eğitim Arap alimlerden ibarettir. Kızlar, başlarında başörtüsü ile cami imamlarının verdiği eğitimden başka bir şey görmez (Ali Kâmi, 1927: 112). Erkekler, sadece Arabî, Farsî kitâbet ya da inşâ gibi meslekî bilgiler alıp çırak edilirken kızlar bu kadarından bile mahrum bırakılmış ve on bir yaşlarında çarşafa sokularak eve hapsedilmiş, henüz evlenmemiş olanlar çeyiz hazırlamakla meşgul olmuşlardır. Ali Kâmi Bey, böyle bir sistemde bu “*zavallı kadınlardan*” eğitim nâmına bir şey aramaya kimsenin hakkı olmadığını ifâde eder (Ali Kâmi, 1927: 113).

Ali Kâmi Bey, eğitimde kadın erkek farklılığının söz konusu dahi olamayacağını söyler. “*Erkek ve kadın için ayrı tahsil derecesi yoktur. Tahsil birdir.*” Dolayısıyla kadınlar erkeklerin yaptıkları tüm meslekleri icrâ edebilir. Ali Kâmi Bey, eğitim eşitliği sayesinde kadınların mevkisinin yükseleceğini ve bu sayede tüm kadınlık haklarını elde edebileceklerini kesin bir dille belirtir (Ali Kâmi, 1927: 113).

Ortada sürekli tartışılan bir sorun bulunmaktadır. Kadınlık hakları nedir? Ali Kâmi Bey, böyle bir sorunun tartışmaya bile değmeyeceğini işaret ederek, kadınlık hakkı diye bir şeyin olmadığını belirtir. Çünkü ortada kadınlık, erkeklik diye bir ayırım yoktur. Aralarında katî eşitlik vardır (Ali Kâmi, 1927: 113). Bu gerçek henüz tam olarak idrak ve kabul edilmemiştir. Kadınlar kendi hayatlarına yön verecek meselelerin içinde yer alamaz. Oy veremez, orduya giremez, vatani için savaşamaz ve kan borcunu dahi ödemekten mahrum bırakılır. Memleketinde hâkim olacak kanûnlara müdâhale edemez (Ali Kâmi, 1927: 114). Yeni kanûnlara göre dahi aile reisi hala erkektir ve kadın ona itâate mecburdur. Ali Kâmi Bey, kadının söz konusu vaziyetini son derece feminist bir yaklaşımla eleştirdikten sonra gelecek için yapıcı bir bakış açısı sunar. Tüm bunlara rağmen kadın erkek eşitliğinde çok ciddi adımlar atılmıştır ve atılmaya devam edilmektedir. O’nun bu konuda çok katî bir yargısı vardır. Ali Kâmi Bey kesin bir şekilde kadın erkek eşitliğinin zaman içerisinde sağlanacağını öngörmüş ve bunun kanûnlar sayesinde olacağını altını çizmiştir (Ali Kâmi, 1927: 114). II. Meşrûtiyet’in ilanı ve özellikle Harb-i Umumi’den sonra ortaya çıkan Türk İnkılâbı ile siyasî ve toplumsal yapıları Avrupalılaştırmak gayesi ile takip eden Türklerin bu kanûnları sağlayacağını istidlâl etmenin güç olmadığını belirtmiş, böylece Türk İnkılâbının kadın erkek eşitliği bağlamında meşrû sayılması gerektiğini ifâde etmiştir (Ali Kâmi, 1927: 97).

Kadın erkek eşitliği ve kadının içtimâî dünyadaki değişimi, Ali Kâmi Bey’in hazırladığı *İçtimâîyat* ders kitabında daha önce okutulan ve söz konusu dönemde Fransa’daki okullarda kullanılan *Terbiye ve Ablâka Müteallik Tatbikatıyla İçtimâîyat Dersleri*’ndekinden çok daha fazla yer alır. Önceki ders kitabında kadın aile ferdi olarak görülmüş ve değerlendirilmiş olsa da Ali Kâmi Bey’in eserinde kadın erkek eşitliği tartışmasız bir gerçek olarak sunulmuş, kesin bir dille kabul edilmiştir. Ali Kâmi Bey eserinde eski Türk topluluklarında kadının içtimâî yapısına geniş yer ayırmış, özellikle Kanûni Sultan Süleyman’dan sonraki içtimâî yapıyı reddetmiş ve eleştirmiştir. Ali Kâmi Bey kadını, kapalı kapılar ardından çıkararak ve ona hukukî haklar tanıyan, bilhassa eğitim alanında erkekle eşit duruma getiren Türk İnkılâbını yüceltmış ve meşrûlaştırmış, kadının gelecekte erkekle eşit bir toplumsal statüye geleceğini öngörmüştür.

Yeni İçtimâîyat Dersleri

Mehmet İzzet Bey’in tercüme ettiği *Terbiye ve Ablâka Müteallik Tatbikatıyla İçtimâîyat Dersleri* söz konusu dönemde ciddi eleştirilere yol açmıştır. Çünkü eser, Fransız toplumunu, kurumlarını, toplumsal olaylarını ve tarihsel özelliklerini ele alıp inceleyen bir sosyoloji kitabıdır. Doğal olarak Mehmet İzzet Bey, hem bu durumun hem de eleştirilerin farkındadır (Anık, 2008: 153). Bu sebeple 1927’de *Yeni İçtimâîyat Dersleri* ismiyle bir kitap yazmıştır. Bu kitabın 1928, 1929, 1931 ve 1933’te yeni baskıları yapılmıştır. Ancak bu yeni kitap, çeviri kitaptan çok da farklı olmamıştır. Çünkü Mehmet İzzet Bey, kendi toplumundan örnekler vermek yerine yine Batı’dan örnek vermeyi tercih etmiştir (Anık, 2008: 154).

İptidâî (İlkel) Cemiyette Kadın

Tıpkı çeviri eserde olduğu gibi bu eserde de öncelikle ibtidâî yaşamdaki kadınların durumu hakkında bilgi verilmiştir. Mehmet İzzet Bey’e göre ibtidâî cemiyet, totemli bir klandır (Mehmet İzzet, 1931: 95). Bu klan hayatını düzene koyan, fertler arasındaki ilişkileri düzenleyen sıkı ve dinî kararlar bulunmakta ve bu kararlara da totem adı verilmektedir. Bu totemler arasında en önemlileri aile hayatını ve cinsî ilişkileri düzenleyen kararlardır (Mehmet İzzet, 1931: 99). Klan hayatında kadın ile erkek arasında iş bölümü ayrımı vardır. Hayvana ait işler erkeklere, yiyecek bulmak, yemiş ve kök toplamak, daha sonraları ise ziraat hayatını yürütmek kadınlara verilen görevlerdir. Kadınların erkek işlerine karışmasına izin verilmez. Eğer karışarsa, bundan musibetler doğacağına dâir batıl inançlar bulunmaktadır. İşte bu sebeple Mehmet İzzet Bey’e göre iş bölümü, dolayısıyla kadın erkek ayrımı kadının geri planda kalmasının temel sebebidir (İzzet, 1931: 39).

Eski Batı’da Kadın

Batı’da erkek bir reisin mutlak hâkimiyetine tâbi olunan bir aile şekli (pederşâhî) mevcuttur. Bu tip aileler tam olarak Roma’da meydana gelmiştir. Fakat Çin, Kore gibi Uzak Doğu memleketlerinde mevcut olduğu gibi, özellikle Sami kavimlerde de görülmüştür (Mehmet İzzet, 1931: 105). İzzet’e göre pederşâhî aile bir iktisat birliğini teşkil etmektedir. Çünkü aile tarafından üretilen, yine aile içinde tutulmakta ve tüketilmektedir. Bu birliği devam ettiren özellik ise toprağa ve sürülere ailenin ortaklaşa sahip olmasıdır (Mehmet İzzet, 1931: 106). Ayrıca pederşâhî aile “*ecdat ibâdeti*” üzerine kurulmuştur. Yani ölmüş olan cetler yüksek kuvvetlerle ilişkili olduklarından, onların doğal olaylar üzerine tesir edebileceği kanaati vardır. Bu cetler ocağının sönmemesi pederşâhî ailenin birinci hedefidir (Mehmet İzzet, 1931: 107).

Pederşâhî ailede kadının konumuna bakıldığında ise durumun çok da iyi olmadığı

görülmektedir. Batı’da bugünkü durum farklı olabilir, ancak düne kadar kadının hayat hakkı yoktur. Çünkü Batı geleneği kadını “*insan*” olarak görmemektedir. Kadın erkeğe göre tanımlanmaktadır. Erkek sebep olan, mutlak olan ve kadının konumu üzerinde belirleyici olandır. Kadın ise erkeğin ötekisidir. Tüm kararlar erkeğe aittir. Bu yüzden kadın haklı bile olsa boşama hakkı erkeğe verilmiştir. Kadının kocasından ayrılmaya dâir hiçbir hakkı bulunmamaktadır (Mehmet İzzet, 1931: 120). Mehmet İzzet Bey eserinde bu durumu eleştirmekte, kadının konumunun köleden farksız olduğunu işaret etmektedir.

Eski Türklerde Kadın

Eski Türklerde aile teşkilâtının pedersâhî (ataerkil) olup olmadığı konusu tartışmalı bir konudur. Ziya Gökalp bu konuda *hiçbir Türk ailesi pedersâhî bir şekil almamıştır* demiştir. Buna delil olarak ise Türk cemiyetlerinde siyâsî velâyetin yani saltanat hakkının sadece hakana değil bir dereceye kadar hatuna da ait olmasını vermektedir (Mehmet İzzet, 1931: 108). Eski Türklerde hem ailenin hem de kadının yeri Batı’ya göre çok farklıdır. Kadın ile erkek arasındaki toplumsal farklılığın sebebi olan iş bölümü ayrımı yoktur. Kadınlar erkekler gibi tüm işleri yapmakta, kurultayda bulunmakta, fermanlar *bakan ve hatun emrediyor ki* diye başlamakta ve elçiler her ikisinin huzurunda kabul edilmektedir. Yani Mehmet İzzet Bey’e göre kadının aile hayatında tamamen mahkûm mevkiinde olmasına imkân yoktur (Mehmet İzzet, 1931: 109). Mehmet İzzet Bey’e göre kadının konumundaki değişim, Eski Türklerin İslamla tanışmasından sonra başlamış ve eski Türkler bu eşitlikçi anlayışı kaybetmeye başlamışlardır.

Muâsır Toplumlarda Kadın

İzzet’e göre muâsır toplum aşamasına gelindiğinde hukukî açıdan kadının yeri ve öneminde büyük gelişmeler yaşanmıştır (Mehmet İzzet, 1931: 124). Eskiden, erkeklerin hem kadınların hem de çocukların vicdanına bile hâkim olma hakkı bulunmaktaysa da medenî kanûn ile bu haklar bireylerin kendilerine verilmiştir (Mehmet İzzet, 1931: 111). Muâsır toplumlarda bireylerin her birinin kendine ait faaliyet alanı vardır. Bu toplumları diğer toplumlardan ayıran en önemli özellik, devletin aile hayatına dâimi sûrette ve gitgide artan bir tarzda karışmasıdır. Bu durum erkeğin mutlak hâkimiyetinin azalmasına yol açmıştır (Mehmet İzzet, 1931: 114). Ayrıca muâsır toplumlarda aile hayatının bütün ahlâkî kıymeti ve dinî önemi nikâh merasiminde toplanmıştır (Mehmet İzzet, 1931: 115). Yani muâsır toplumlarda aile sevgi üzerine kurulmuştur. Eskisi gibi ailenin birliği eşyada, mülkte kökleşmiş değildir. Karı koca arasında doğan derin bir birlik, çocukların ana babalarına karşı saygılı muhabbetleriyle kuvvetlenerek aile içinde bir bağ oluşturulmuştur (Mehmet İzzet, 1931: 118). İzzet’e göre tüm bu değişikliklerin yanında yüksek bir harsın oluşması için cemiyete lâzım olan başka bir değişimde tek evlenme tarzının olmasıdır. Tek evlenme hem kadınların konumu hem de çocukların iyi yetişmesi açısından en elverişli koşulları oluşturmaktadır. Çünkü tek evlenme şeklinde aile bağları daha belli ve sevgiye dayalıdır (Mehmet İzzet, 1931: 119). Muâsır toplumlarda nasıl ki evlenme hâkim kararıyla oluyorsa boşanma da hâkim kararıyla gerçekleşmekte ve böylece erkeğin keyfiyetine son verilmektedir (Mehmet İzzet, 1931: 121).

Bu gelişmelerin hiçbiri ibtidâî cemiyette görülmemiş ve bu cemiyetler kadının kocaya bir köle gibi boyun eğmesini ve kocanın birkaç kadın almasını gerekli kılmıştır. Ancak Mehmet İzzet Bey’e göre inkılâb ile birlikte kadın bu köle durumundan kurtulmuştur. Bütün bu değişiklikler kadının konumunu olumlu etkilemiş ve kadının hürriyeti gitgide genişlemiştir (Mehmet İzzet, 1931: 118).

Mehmet İzzet Bey, kadın hukukunun değişmesinin sebebini kadının iktisâdî faaliyetle

uğraşmaya başlamasına bağlamaktadır. Yani savaşta ülkesi için emek veren, sanayi ve ticarete çalışan kadınların fazla olduğu memleketlerde kadınların haklarının, erkek hukuku derecesine ulaştığını iddia etmektedir (Mehmet İzzet, 1931: 124). Ayrıca, Mehmet İzzet Bey cemiyet içinde kadınların güzel sanatlar ve edebiyat alanında ne kadar çok etkin olursa, kadınların cemiyetteki yerinin de o derecede yüksek ve etkin olacağına inanmaktadır (Mehmet İzzet, 1931: 127). Görüldüğü üzere Mehmet İzzet Bey, bir memleketin medeniyeti hakkında hüküm vermek için kadınların cemiyet içindeki durumuna bakmayı yeterli görmektedir. Ona göre inkılâbların gerçekleşmesi kadını özgürleştirmiştir ve bütün bu değişiklikler sayesinde kadının hürriyeti gitgide artmıştır.

Resmî İdeolojinin Yerleşmesi, Necmeddin Sadak’ın Sosyoloji Kitabında Kadın

1935 yılında sosyoloji ders programlarında değişiklik yapıldıktan sonra, yeni programa uygun olarak ilk sosyoloji ders kitabını Ziya Gökalp’in öğrencisi ve takipçisi Necmeddin Sadak hazırlamıştır. Necmettin Sadak’ın 1936 yılında yayınlanan *Sosyoloji* kitabının içinde kitabın “*liseler için yeni programa göre yazıldığı*” belirtilmiştir. Necmettin Sadak’ın hazırladığı sosyoloji ders kitabıyla önceki sosyoloji kitapları arasında benzerlik (etkilenilen sosyoloji akımı) olmakla birlikte, farklı (anlatım üslubu) yanları da bulunmaktadır. Sadak her şeyden önce oldukça yalın bir dil kullanmıştır. Bir lise öğrencisine hitâp ettiğini göz önünde bulundurarak, konunun daha iyi anlaşılabilmesi için sık sık örnekler verme yoluna gitmiştir. Sadak’ın kitabında da Ali Kâmi ve Mehmet İzzet Bey’in kitaplarında olduğu gibi, belirgin bir şekilde Durkheim sosyolojisinin etkisi görülmektedir (Anık, 2008: 176).

İptidâi (İlkel) Cemiyette Kadın

Necmettin Sadak’a göre, ibtidâi cemiyetlerde kadının erkekten ayrı yaşamasını gerektiren inanlar mevcuttur. Bu inanlar o cemiyetlerdeki dinî düşüncelerden kaynaklanmaktadır. Cemiyetlerde “*mana*” adı verilen sihrî ve dinî bir kudrete inanıldığı görülmektedir. *Mana* hem iyi hem de fenâ bir kudrettir. Bu kudreti üzerinde taşıyan şeylere de tabu denilmektedir. Bunlar tekin olmayan, dokunanı çarpan, tabîata, insanlara, hayvanlara can veren, bazen de her dokunanı öldüren nitelikler taşırlar. *Manaların* özellikle kanda tecellî ettiğine inanılmaktadır. Bu yüzden ibtidâi insanlarda kan en büyük tabu sayılır, kimse kana el sürmez, kan göremez görünce kaçar. Necmettin Sadak’a göre kadın kanında *mana* denilen bu kudretin var olması düşüncesi, kadını erkekten ayıran ilk sosyal sebeptir (Sadak, 1939: 121). Böyle kanlı zamanlarda kadın toplumdan uzaklaşır, uzak ve kapalı bir yerde yaşlı bir kadınla yaşamaya mahkûm edilir, güneşi görmemesi sağlanır, hiçbir eşyaya dokundurulmaz. Necmettin Sadak’a göre bunlar neticesinde kadının sık sık hayattan ayrılması, erkeklerin ona dokunması hatta bakmasının yasaklanması sosyal hayatta zorunlu olarak kadınla erkeği ayırmıştır. Ayrıca kadınla erkeği ayıran bu düşünce sırf cinsiyete dayanan bir iş bölümünü de beraberinde getirmiştir. Yani kadındaki kan olgusu, sosyal hayatta kadının birçok işe karışmamasına, birçok şeye el sürmemesine sebep olmuş ve cemiyet içine girmesini engellemiştir (Sadak, 1939: 121). Bu cemiyetlerde belli bir ayırım vardır. Kadınla erkek bir sofrada yemek yemez, hatta kız ve erkek çocuklar bir arada oynamaz, kadın ve erkek karşılaştıklarında başlarını çevirirler. Bunların sebebi kadındaki tabu kudretinden etkilenmemektir. Necmettin Sadak’a göre bu adetlerin tümü yavaş yavaş kadınla erkeğin giyinme tarzlarına da yansımış ve kadın örtünmeye başlamış daha sonra ekonomik hayat ilerledikçe iş bölümü ve giyim tarzı keskinleşmiştir. Bu durum devam etmiş, kadın hem bedence hem ruhça erkekten farklılaşmış böylece medenî ve siyasî haklarından mahrum kalmıştır (Sadak, 1939: 122). Yani Sadak’a göre iş bölümüyle doğan ayırım, aslında fitrî özelliklerden doğmamıştır. Kadını erkekten ayıran sebepler din kökenlidir. İbtidâi insanların kadın kanına karşı

duydukları korku ve sonucunda oluşturdukları “tabu, namahrem, haram” fikri kadını cemiyetten dışlamıştır.

Eski Türklere Kadın

Eski Türklere kadınıla erkeğin bütün sosyal işlerde beraber bulunmaları şarttır. Devletin otoritesi Türklere hakanla hatunda beraber bulunmaktadır. Hakan, hatun ile birlikte elçileri kabul eder, hatun, harplerde, siyâsî meclislerde, avda mutlaka kocası ile beraber bulunur. Birden fazla eş alma adeti vardır ancak ilk eşin rızasının alınması zorunlu tutulmuştur. İşte bu sebeple Necmettin Sadak’a göre eski kavimler arasında hiçbir millet, Türklere kadar kadınına önem vermemiştir (Sadak, 1939: 123). Necmettin Sadak, eski Türklere kadınıın yerini ve önemini gösteren en büyük örnek olarak, Araplarda olduğu gibi kız çocuklarının bir felaket sayılmamasını hatta kız çocuğun tercih edilmesini ve kız evlat için Oğuz beylerinin duasının istenmesini göstermektedir (Sadak, 1939: 124). Sadak’a göre Türk kadını erkekten hiçbir zaman geri kalmamış, dâimâ en önde, aile ve cemiyet hayatının hâkimi olmuştur.

Osmanlı Devleti’nde Kadın “Kafes Kadın”

Necmettin Sadak’a göre Osmanlı Dönemi’nde kadın, eski Roma, Araplar ve İrânlılardan bize geçen adetler sebebiyle *pek fenâ bir vaziyete* düşmüştür. Çünkü kadınıın evde kapalı kalması, kimseye görünmemesi, hiçbir iş görmemesi ya da para kazanmaması gibi bütün medenî, siyâsî haklarından mahrum olması, Türk kadınıın toplumsal hayatta geride bırakmıştır. Necmettin Sadak, bu adetler ve özellikle de birden fazla eş ve cârîye anlayışıyla kadınıın eşyadan farkının kalmadığını söylemektedir. Çünkü kadın, kocasının emirlerini yapmaya mecburdur ve ana babasını ziyarete ancak seneden seneye gidebilir. Ayrıca yabancıları ziyarete gitmesinden ya da düğün derneğe katılmasından dolayı kadın eşlikten men edilebilir (Sadak, 1939: 125). Necmettin Sadak bu durumu oldukça sert bir dille eleştirmektedir ve bu sûretle evde kapalı ve örtülü kalan, cemiyet hayatına hiç katılmayan kadınıın asırlarca kafes ve duvar arasında yaşadığını söylemektedir. Hatta Necmettin Sadak, zaman zaman çıkan fermanlarla kadınıların feracelerinin boylarının tayin edilmesine, bayram günleri kadınıların dışarı çıkmalarına, gezme yerlerine gitmelerine yasak konulmasına oldukça tepkilidir. Bu düşüncesini şu sert eleştiri ile dile getirmiştir “*görülüyor ki kadınıların bayram gününü evden dışarı çıkmaları tıpkı sokaklara atılan kurban etleri gibi herkesi rahatsız ediyormuş*” (Sadak, 1939: 127).

Kadınıın aile içinde mevkii olmadığı gibi ev dışında veya cemiyet içinde de ne bir vazifeye girme ne de bir iş görme hakkı bulunmaktadır; hatta bir yaştan sonra okuma hakkı dahi yoktur. Kızlar yalnızca sıbyan mektebine gidip Kuran öğrenebilirler. Seyir yerlerinde, parklarda, tiyatrolarda kadınılar için büyük kafes ve tahta perdelerle ayrılmış yerler bulunur, evlerde bile misafirler ile haremlik selamlık oturulur. Osmanlı kadını hiçbir hakkı bulunmayan, tamamen cahilliğe mahkûm edilmiş bir köle konumuna getirilmiştir. Necmettin Sadak, bu durumun millî inkılâba kadar sürdüğünü, başta Avrupa milletlerinde bizden çok önce düzelmeye ve ilerlemeye başlayan kadın haklarının, Türkiye’de eski aile ve kadın adetleri yüzünden geciktğini iddia etmiştir (Sadak, 1939: 127).

Cumhuriyet Kadını “Hür Kadın”

Ekonomik hayat ilerledikçe, aile tek başına ekonomik bir bütün olmaktan çıkmıştır. Erkeklerle kadın iş bölümüne dayanan aile ekonomisi yerine cemiyet içindeki iş bölümünde yerlerini almışlardır. Aile şeklinin değişmesi, endüstrinin ilerlemesi, demokrasinin terakkisi, kadınıın haklarını çoğaltmış ve kadını tekrar aileden, evden dışarı çıkarmıştır. Necmettin Sadak’a göre tüm bu

gelişmeler sayesinde kadın tekrar hürriyetine kavuşmuştur (Sadak, 1939: 129). Necmettin Sadak Büyük Harb'ten sonra kadınlık cereyanının her tarafta kuvvetlenmesinin sebebini, kadınların harpte erkekler kadar hizmet etmelerine bağlamaktadır. Dünyanın her yerinde büyük devrimlere sebep olan harp, kadınlara da hemen her yerde siyasî haklar vermiştir. Türkiye bu sosyal ilerlemenin dışında değil içinde hatta başında olduğu için Türk kadını da Necmettin Sadak'ın ifâdesi ile *eski acıklı vaziyetinden* kurtulmuştur. Anadolu Kurtuluş Harbi'nde cepheye çalışan Türk kadını, cumhuriyet rejiminde bütün haklarına ermiştir. Bunun neticesi olarak kadın hayata girmiş, kültür ve sanat sahasında çalışmaya başlamıştır. Lise ve üniversite kızlara da açık olduğu için doktor, öğretmen, avukat, hâkim kadınlar yetişmiştir. Kadın sosyal hayata bu kadar giriştikten sonra, siyâsî hakları da tanınmış, ona seçme ve seçilme hakkı verilmiştir. Bu suretle Necmettin Sadak'a göre aile ve kadın sahasında inkılâb Türkiye'si dünyanın en ileri memleketlerinden biri olmuştur (Sadak, 1939: 129). Cumhuriyet devrimi, Osmanlı Devleti'ne göre büyük bir tarihsel sıçramadır. Bu sıçramanın en belirgin alanı ise kadın meselesidir.

Sonuç olarak Sadak'ın sosyoloji ders kitabı, resmi ideolojinin sosyolojik açıdan desteklediği, toplumun cumhuriyet rejimini ve resmi ideolojiyi benimsemesinde kullanılan önemli araçlardan birini oluşturmuştur. Cumhuriyet'in temel değerleri üzerinde ayrıntılı bir şekilde duran Necmettin Sadak, bu değerlerin çağın ve koşulların bir gereği olarak, sosyoloji ilmine uygun bir şekilde ortaya çıkmış değerler olduğunu ifâde eder ve böylece onları meşrûlaştırmaya çalışır (Anık, 2008: 176).

SONUÇ

Bireylerin gelişiminde önemli bir etken olan eğitim, en önemli insan haklarından birini oluşturmaktadır. Fakat eğitimin öğeleri bir yandan bireylerin gelişimine katkı sağlarken, diğer yandan onları niteliksiz bir duruma da getirebilmektedir. Bu sebeple eğitimin öğelerinden biri olan ders kitaplarının içeriği de çok önemli hale gelmektedir. Devlet tarafından kontrol edildikten sonra öğrencilere ulaşan bu içeriklerin, cinsiyet rolleri açısından incelenmesi önemli bir meseledir. Çünkü devlet, kendi ideolojisini hâkim kılmak için ders kitaplarını hem bireylerin niteliklerini oluşturmada hem de gelecek nesillere aktarmada araç olarak kullanmaktadır.

İncelenen sosyoloji ders kitaplarında Cumhuriyet Dönemi'nde gerçekleştirilen devrimler ile kadınlara ve erkeklere eşitlikçi bir anlayışın aşılana çalışıldığı gözlemlenmiştir. Kitaplara göre kadının ikinci planda olduğu Osmanlı Dönemi'nden sonra, Cumhuriyet ile kadına hem sosyal hem de siyasal alanda vatandaş kimliği kazandırılmıştır. Bu yeni kimliği (görünümü) ile kadın artık erkeğin arkasında duran değil, erkeğin yer aldığı tüm alanlarda onunla yan yana bulunabilecek bir konumdadır. Bu yüzden Cumhuriyet'in hedeflediği yani oluşturmak istediği kadın tipi ile Osmanlı Dönemi'nde oluşturulan kadın tipi birbirine zıt olarak ele alınmaktadır. İşte bu sebeple de bu iki farklı ideoloji Cumhuriyet Dönemi'nde sosyoloji ders kitaplarına konu olmuş ve ayrıntılarıyla ele alınmıştır. Hem Mehmet İzzet Bey'in hem Ali Kâmi Akyüz'ün hem de Necmeddin Sadak'ın ele alınan kitaplarında ortak olan nokta Eski Türklerdeki kadının yeri ve öneminden övgüyle bahsedilirken, Osmanlı Dönemi'ndeki kadının yeri ve öneminden büyük bir rahatsızlık duyularak bahsedilmesidir. Hatta bu durum, eski Türklerin İslam'a geçmelerinden sonra ortaya çıktığı için sık sık eleştirilmektedir. Söz konusu ders kitaplarının ortak olan başka bir noktası da tüm kitapların Durkheim'ın fikirlerinden hareket edilerek yazılmasıdır. Yani kitaplarda, bireylerden oluşan sosyal kurumların bireylerden üstün olduğu sık sık dile getirilmektedir. Kısaca, devletin hedeflediği ideal toplum ve bu toplumda yer alabilecek uygun vatandaş tipinin nasıl olması gerektiği sosyoloji ders kitapları aracılığıyla aktarılmıştır.

Cumhuriyet devrimcilerine göre bir öğretim programının ve ders kitabının amacı; kadın

erkek arasında eşitliğe önem veren ve bilimi tek yol gösterici olarak kabul eden vatandaşlar yetiştirmektir. Bu amaçlarda Cumhuriyet’in ilk yıllarında yazılan sosyoloji ders kitaplarında Mehmet İzzet Bey’in, Ali Kâmi Akyüz’ün ve Necmeddin Sadak’ın kadınların toplumsal yaşamda var olmaları için destekleyici bir tutum aldıkları ve kadınlara birer vatandaş olma bilinci kazandırarak kamusal alanda onları yüreklendirdikleri görülmektedir. Ancak burada gözden kaçırılmaması gereken nokta, kadınların kamusal alanda görünürlük kazanmaya başlamasının II. Meşrutiyet Dönemi ile gerçekleşmiş olduğudur. Meşrutiyet’in ilanı ile birlikte kadınlar gazetelerde yazılar yazarak hak talep etmeye başlamışlardır (Sancar, 2012: 92-94). O zamana kadar yalnızca anne ve eş rolü olan kadın, Meşrutiyet ile birlikte toplumsal alanda farklı bir rol ve statü elde etmeye çalışmıştır. Bu noktaya Atatürk Dönemi lise sosyoloji ders kitaplarında çok yüzeysel bir şekilde yer verilmiştir. Bu noktada ele alınan kitaplardaki düşünceler ile o dönem Atatürk’ün teşvikiyle yazılan “Türk Tarih Tezi” arasında ideolojik açıdan benzerlik bulunmaktadır. Yani Atatürk Dönemi lise sosyoloji ders kitapları, dönemin resmî ideolojisine bağlı kalınarak yazılmış ve okutulmuştur.

Toplumunu tüm öğeleriyle sürekli olarak değişen veya kendini yenileyen bir varlık olarak gören Cumhuriyet kadroları, kadınları da tıpkı erkeler gibi toplumsal yaşamın temel öğelerinden biri olarak kabul etmektedirler. Atatürk Dönemi lise sosyoloji ders kitabı yazarları, kadının eğitimden tamamen dışlandığı ve okuyan kadının pek hoş karşılanmadığı koşullarda, kadın eğitimine sürekli vurgu yaparak, halkın nezdinde meşrû bir zemin yaratmaya çalışmışlardır (Gümüšoğlu, 2013: 147). Bu yazarlara göre, Osmanlı Dönemi’nde bir nesne konumunda bulunan kadından tümüyle farklı bir kadın tipi yaratmak asıl amaçtır. Bu yüzden kitaplarda Cumhuriyet kuşağı kadınlarına, toplumsal bir güç ve geleceğin umudu oldukları düşüncesi aşılanmaya çalışılmıştır. Kitaplar esas olarak, toplumsal yaşamın her alanında aktif, siyasal ve sosyal haklarına kavuşmuş, başı dik, meslek sahibi, eğitilmiş kadınların yaygınlaşmasını hedeflemişlerdir. Her ne kadar kitaplarda vurgulanmasada Cumhuriyet Dönemi kadınının esas rolü, yeni Cumhuriyet yurttaşları doğurmak ve yetiştirmektir. Bu yüzden iyi yetişmiş bir nesil ancak iyi yetişmiş ve eğitilmiş bir annenin elinden çıkacağı için kadın önem arz etmektedir (Sancar, 2012: 208). Bu anlamda Cumhuriyet kadroları, kadınları yeni neslin yetiştiricisi olarak gördüğü için çocuğun ilk öğretmenin de annesi olduğunu düşünmüşlerdir. Bu yüzden kadınlara verilecek eğitimde daha dikkatli olmayı zorunlu kılmıştır. “Milletin anası” yüceltmesiyle değer gören kadınlara o günün koşulları göz önüne alındığında ‘Cumhuriyet nesillerini yetiştirmek’ gibi önemli görevler verilmiştir (Gümüšoğlu, 2013: 147).

Buradan yola çıkarak kadınların aslında millî bir sorumlulukla devletin çıkarı için kamusal, toplumsal, siyasal ve ekonomik alanlara yönlendirilmiş oldukları göz ardı edilmemelidir. Çünkü Cumhuriyet kadroları, yeni bir devletin kurulduğunu, geçmişle bağların koparıldığını göstermek için yeni sembollere ihtiyaç duymuştur. Kadınlar ve ders kitapları bu sembollerden bazılarıdır. Ulus devleti hâkim kılmak ve millî kültür yaratmak için kadınlar ve ders kitapları önemli argümanlardır. Çünkü kadınlar, yaşamı değiştirmek ve bu değişimin sürekliliğini sağlamak için önemlidirler. Bu önem ise ders kitapları aracılığıyla vurgulanmış, vurgulanırken de dönemin resmî ideolojisine bağlı kalınmıştır.

KAYNAKÇA

- Ali Kâmi. (1927). *İçtimaiyat*, İstanbul: Maârif Matbaası
- Anık, M. (2008). Lise Sosyoloji Ders Kitapları Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme, *Sosyoloji Dergisi*, 3. Dizi, Sayı: 16, 2008/1.
- Ergin, O. (1977). *Türk Maârif Tarihi*, Cilt 5, İstanbul: Eser Matbaası.
- Gleyse, A. ve Hesse, A. (1924). *Terbiye ve Ahlaka Müteallik Tatbikatıyla İçtimaiyat Dersleri* (Çev.

Mehmet İzzet), İstanbul: Matbaa-i Âmire.

Gümüšoğlu, F. (2013). Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet 1928-2013, İstanbul: *Kaynak Yayınlar*.
Hâkimiyet-i Millîye, 09.03.1924.

Hâkimiyet-i Millîye, 02.05.1924.

Mehmet İzzet. (1931). *İçtimaiyat*, İstanbul: Devlet Matbaası.

Ortaöğretim Programlarındaki Yönelmeler (1924-1970). (1972). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Ortaylı, İ. (1983). Ders Kitabından Tarih Nasıl Öğrenilir?, *Bilim ve Sanat*, S. 34, s.7.

Sadak, N. (1939). *Sosyoloji*, İstanbul: Maârif Matbaası.

Sancar, S. (2012). *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti, Erkekler Devlet, Kadınlar Aile Kurar*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Extended English Abstract

The states determining the basic training standards, use the textbooks as a tool to establish the targeted citizen type. For this purpose, considered as the most important courses are History, Civics, and Sociology which are mainly including social norms. Therefore these courses and related course documents explicitly reveal the citizen type aimed by the state. In countries such as the Republic of Turkey that are trying to gain a quite new social structure and to spread this structure fast to all sectors of the society, the importance of the textbooks increases one level higher. Founder leaders of the Republic of Turkey and education pioneers, particularly Mustafa Kemal Atatürk aimed at forming the social position of women and changing the historical perception on this matter. Therefore this aim can be observed in the textbooks.

Emerged as a science discipline in the late 19th-century, sociology attracted great attention in Ottoman State, and lots of translations of books on sociology are done, periodicals, newspapers and books of Ottoman intellectuals are emerged. Sociology is offered as a course firstly by Ziya Gökalp in Union and Progress High School and then in Ottoman University. In the Republic of Turkey, in the 2nd Education Committee which was gathered in 1924, it was agreed on offering the course in nationwide high schools. As of this date, the book titled “Sociology Lessons with Germane Practices about Nurture and Moral” translated by Mehmet İzzet Bey from French was firstly taught as a textbook. After that in Atatürk’s era “Sociology” prepared by Ali Kâmi, “New Sociology” written by Mehmet İzzet and “Sociology” prepared by Necmettin Sadak are taught as textbooks respectively. In this paper, the abovementioned textbooks are reviewed using the document review which is one of the qualitative research methods, within the scope of women perception and the change in this perception.

“Sociology Lessons with Germane Practices about Nurture and Moral” is used as a textbook in France during the related era. The book is translated by Mehmet İzzet and taught as a textbook for Sociology courses in high schools of Turkey. In the book, there is a small number of reference made to women and when considering women they are mentioned as a family member. However, the subjects such as the right to vote of women are approved without any dispute. The book includes the norms based on French culture. Therefore it is taught for a very short period of time. The first domestic textbook on Sociology is prepared by Ali Kâmi Akyüz. In Ali Kâmi’s work, the norms about Turkish society take part much more often. The high position of women in ancient Turkish societies is emphasized, and it is expressed that the dignity of women got into decreasing tendency beginning from the Sultan Süleyman era. Ali Kâmi stated that this situation is changed by founder leaders of Republic of Turkey, namely “the last revolution Turks .” The author

who has a quite constructive point of view for the future introduced his remarks telling that women are going to be equal with men in time.

Ali Kâmi criticized Mehmet İzzet translating the book titled “Sociology Lessons with German Practices about Nurture and Moral.” He mentioned that it is wrong to teach this book as a sociology textbook because the book has nothing to do with Turkish social structure. Upon these critics, Mehmet İzzet prepared a new sociology textbook. This work includes more information on Turkish society as well as making the effects of Western Sociology to be perceived. Mehmet İzzet also emphasizes the position of women in ancient Turkish societies like Ali Kâmi. He compared the ancient East and West and stated that the social position of women is much more higher in eastern societies. According to Mehmet İzzet, the rise of the position of women in the society began with the establishment of modern society and showed parallelism with the change of economic order. Economic activities of women brought themselves their freedom.

The final sociology textbook being taught in Atatürk’s era is “Sociology” prepared by Necmettin Sadak. This work, meeting the demand arisen by the modifications made in 1935 on the syllabus of sociology courses, reflects the official ideology totally. In this work, firstly the position of women in ancient societies is mentioned, information on how women are alienated from the society is given. After this as the other textbooks, the position of women in ancient Turks is discussed. It is expressed that women living in Ottoman State are in a position like a cage women and the state did not perform any activity to upgrade the position of women. According to Sadak, Ottoman women are condemned to a total ignorance. This ignorance situation is corrected by the revolutions of Republic of Turkey, women are brought to a free position. In the related work, the emphasis is made on the “citizenship” of women like other citizens. This woman type stands next to the man in all means of social life instead of standing behind the man.

When all the sociology textbooks being taught in Atatürk’s era are reviewed, it is seen that the position of women in ancient Turks is praised. However, the position in Ottoman Era is stated as a reason for feeling discomfort. Moreover, this situation is often criticized because it is arisen after Turks adopted Islam. One of the common points of all the mentioned textbooks in the first place with a Durkheimian approach is that they all include information telling the social groups consisting individuals and the institutes formed by individuals are higher than individuals. In this sense, statements on how an ideal society, a society type, and a model citizen character with respect to the government’s desires are included in the sociology textbooks.

According to the republic revolutionists, the aim of the education program and textbooks is to raise citizens giving importance to gender equality and approving the science as the only true guide. In this regard, it is seen that in the sociology textbooks written in the first years of the Republic, Mehmet İzzet, Ali Kâmi Akyüz, and Necmettin Sadak have the supportive attitude to women in order to exist in the social life and encourage them in the public area by giving citizenship consciousness.